

Дискусійне

5 ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВС У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Дмитро ТИЛПСЬКИЙ,
радник EQUITY

У жовтні 2020 р. юридична спільнота відзначала річницю роботи Кодексу України з процедур банкрутства (далі — Кодекс). А протягом усього 2020 р. Касаційний господарський суд (далі — КГС) досить активно напрацьовував нові правові позиції у сфері банкрутства та застосування нових положень Кодексу. Тільки у I півріччі 2020 р. КГС було розглянуто 552 процесуальних звернення у справах про банкрутство. Виділити топ-5 правових позицій суду з цих питань є досить складним завданням, та пропонуємо ознайомитись з найбільш цікавими та дискусійними з них.

1 Забезпечені наскільки?

До 2018 р. була сформована стала правова позиція, що у визначенні господарським судом розміру вимог кредитора, що забезпечені майном боржника, до уваги має братися оцінка майна, погоджена сторонами у відповідному договорі застави/іпотеки. Проте банківським сектором здійснювалися спроби перегляду такої позиції, оскільки у випадку продажу предметів застави/іпотеки на аукціоні за ціною вище оціночної надлишок не направлявся на користь такого забезпеченого кредитора.

15.05.2018 р. Великою Палатою Верховного Суду (далі — ВП ВС) була прийнята постанова у справі №902/492/17, яка повністю змінила усталену правову позицію щодо визначення розміру забезпечених вимог кредиторів. Відступивши від висновків Верховного Суду України, ВП ВС вказала, що забезпеченими вимогами кредитора у розумінні ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його

банкрутом» є всі вимоги, які існують за основним зобов'язанням і дійсні на момент визнання вимог та можуть бути задоволені за рахунок майна банкрута, що є предметом застави. При цьому Велика Палата окремо зазначила, що оцінка предмета забезпечення сторонами на момент укладення договору на обсяг забезпечених вимог не впливає.

Враховуючи, що правовий висновок ВП ВС є обов'язковим для застосування іншими судами, суди змушені були визначити забезпечені вимоги кредиторів на всю суму основного зобов'язання. Очевидно, що при поєднанні в одній особі боржника та майнового поручителя відсутня можливість визнання кредитора забезпеченим на всю суму заборгованості та включення його як конкурсного кредитора на таку ж суму, оскільки така ситуація призведе до дублювання одного і того ж зобов'язання перед кредитором. Таким чином, ВП ВС фактично позбавила таких кредиторів можливості бути конкурсними та голосувати на зборах кредиторів та комітеті кредиторів, що позбавляє частини кредиторів «контролю» над провадженням про банкрутство.

Проте 17.06.2020 р. КГС прийняв постанову у справі №905/2028/18, якою фактично повернувся до старого підходу з визначення забезпечених кредиторів, виходячи саме з договірної вартості предмета застави. Аналогічна позиція у подальшому була застосована у постанові КГС від 24.09.2020 р. у справі №905/2852/16. Таким чином суд надав старт незастосуванню постанови ВП ВС від 15.05.2018 р. у справі №902/492/17, аргументуючи це тим, що Кодекс дещо по-іншому регулює визначення розміру забезпечених вимог кредиторів (ч. 2 ст. 45 Кодексу), а відповідна постанова ВП ВС містить висновок щодо застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а не Кодексу.

Вважаю, що КГС ВС таким чином спробував виправити ситуацію, яка склалася після прийняття відповідної постанови ВП ВС, та формально використав прийняття Кодексу як підставу для відступу від правового висновку ВП ВС.

Проте ставити крапку щодо цього питання зрано, оскільки наразі на розгляді судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС перебуває справа №904/1360/19. Передаючи її на розгляд палати, колегія суддів висловила незгоду з таким правовим висновком, оскільки останній не враховує висновок ВП ВС, а також те, що договірна вартість предмета застави не завжди відображає дійсну його вартість.

2 Кредитор більше не «на паузі»

Досить тривалий час однією з проблем у провадженнях про банкрутство була тривалість здійснення заміни кредитора. Вказана проб-

лематика була викликана тим, що Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а також Кодекс містять виключно загальні норми щодо здійснення заміни кредитора у справі про банкрутство та не деталізують процедуру такої заміни.

Відповідні заяви подавались до суду першої інстанції, який розглядав справу про банкрутство, та досить часто вирішення таких заяв затягувалось на роки, оскільки матеріали справи перебували у судах апеляційної/касаційної інстанцій у зв'язку з оскарженням інших судових рішень у справі. Таким чином, відсутність матеріалів справи про банкрутство блокувала розгляд заяв про заміну кредитора у справі про банкрутство.

А відсутність своєчасної ухвали про заміну кредитора у справі про банкрутство спричиняла серйозні порушення прав та законних інтересів кредитора: неможливість брати участь у зборах кредиторів/комітеті кредиторів, оскарження судових рішень у справі, реалізації інших прав кредиторів.

Постановою судової палати з розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 27.02.2020 р. у справі №911/806/17 сформовано правовий висновок, що заміна кредитора у справі про банкрутство може бути здійснена також на стадії апеляційного провадження під час здійснення апеляційного перегляду судових рішень у справі про банкрутство. КГС вказав, що законодавство не передбачає обмеження повноважень апеляційного суду щодо заміни кредитора правонаступником на стадії апеляційного розгляду справи. Аналіз приписів ч. 2 ст. 269 та ч. 2 ст. 281 ГПК України дозволяє дійти висновку, що до повноважень апеляційного суду належить вирішення клопотань та заяв учасників справи шляхом дослідження доказів та обставин справи, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі, клопотанні, заяві. Відтак, питання щодо можливості здійснення правонаступництва вимог кредитора до боржника на стадії апеляційного перегляду може бути вирішене судом апеляційної інстанції.

Таким чином, КГС створив правову позицію, яка надалі сприятиме реалізації прав та законних інтересів у справах про банкрутство, а також дозволить оперативно оновлювати та актуалізувати перелік кредиторів боржника.

Вказаною постановою КГС було вирішено також іншу правову проблему, яка полягала у наявності питання щодо можливості касаційного перегляду судових рішень у справі про банкрутство, якими здійснено заміну (відмовлено у заміні) кредитора правонаступником. Зокрема, зроблено висновок, що ухвала апеляційного суду про заміну кредитора на його правонаступника підлягає перегляду в касаційному порядку Верховним Судом.

3 Апелянт — це хто?

Тривалий час у юридичній спільноті та судовій практиці точаться дискусії щодо того, з якого моменту кредитор набуває правового статусу та може реалізувати та користуватись відповідними правами. У справі про банкрутство коло осіб, які мають право оскаржити судові рішення, звужене до учасників такої справи задля попередження необґрунтованого втручання інших осіб у хід процедури банкрутства. Водночас законодавство не передбачало обов'язкову формалізацію статусу всіх учасників справи про банкрутство (окрім кредиторів) шляхом прийняття відповідного судового рішення (ухвали).

Існували різні підходи, які встановлювали різний юридичний перелік дій, що мають бути здійснені для набуття статусу кредитора та права на оскарження судових рішень у справі про банкрутство:

- 1) набуває статусу кредитора лише після заявлення у встановленому порядку грошових вимог до боржника;
- 2) набуває статусу кредитора лише після заявлення грошових вимог до боржника та формалізації таких вимог шляхом прийняття відповідної ухвали.

У постанові від 16.07.2020 р. у справі №910/4475/19 КГС було сформовано наступний чіткий висновок: лише після вчинення всіх передбачених законом дій та прийняття судом відповідної ухвали про повне або часткове

визнання його вимог кредитор набуває статус учасника провадження у справі про банкрутство та повну процесуальну дієздатність (здатність особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді). Проте кредитори мають право на оскарження відповідних ухвал у справі про банкрутство як особи, які не брали участь у справі з моменту подання такими кредиторами лише заяв з вимогами до боржника.

Крім того, судом було підтверджено правовий висновок, сформований ще під час дії Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», щодо

КГС СТВОРИВ ПРАВОВУ ПОЗИЦІЮ, ЯКА НАДАЛІ СПРИЯТИМЕ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО, А ТАКОЖ ДОЗВОЛИТЬ ОПЕРАТИВНО ОНОВЛЮВАТИ ТА АКТУАЛІЗУВАТИ ПЕРЕЛІК КРЕДИТОРІВ БОРЖНИКА

можливості оскарження ухвали про відкриття справи про банкрутство заставодержателем, оскільки ухвала про відкриття провадження у справі про банкрутство має наслідком зміну порядку задоволення вимог заставодержателя майна боржника, у зв'язку з чим є судовим рішенням, яке ухвалене про права та інтереси цієї особи.

Вказані правові висновки були розширені у постанові КГС від 22.07.2020 р. у справі №904/4681/19: право на апеляційне оскарження судових рішень місцевого господарського суду мають учасники справи про банкрутство та інші, окрім кредиторів, юридичні особи, а також державні та інші органи, в т. ч. контролюючі органи, які не є учасниками справи, але лише у випадку, якщо судові рішення, що оскаржується, безпосередньо вирішує питання про їх права та обов'язки.

4 Позовна давність при застосуванні субсидіарної відповідальності

Протягом останніх років новим трендом у банкрутстві є застосування інституту субсидіарної відповідальності щодо осіб, які винні у доведенні до банкрутства боржника. Відповідно до ч. 2 ст. 61 Кодексу, у разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у т. ч. керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначити його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника-юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Протягом попередніх років КГС було видано значну кількість правових позицій щодо застосування вказаного інституту, проте у 2020 р. було вирішене питання застосування позовної дав-

ності при використанні інституту субсидіарної відповідальності. У постанові від 02.09.2020 р. у справі №923/1494/15 КГС дійшов висновку, що ухвалення господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом є тією обставиною, яка свідчить, що ліквідатор довідався або міг довідатися про наявність ознак доведення до банкрутства юридичної особи-боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у т. ч. керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначити його дії.

Вказана позиція базується на тому, що заява про покладення субсидіарної відповідальності може бути подана виключно ліквідатором у разі, коли буде встановлена недостатність майна боржника для повного задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство за наявності виявлення ліквідатором ознак доведення до банкрутства юридичної особи-боржника. Таким чином, зважаючи, що до відкриття ліквідаційної процедури у справі про банкрутство відсутній єдиний суб'єкт, який може звертатися з такою заявою, початок позовної давності слід відраховувати з моменту його призначення.

Аналогічна правова позиція була застосована КГС у постанові від 10.12.2020 р. у справі №922/1067/17.

5 Ефективний спосіб захисту

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ч. 2 ст. 20), а також Кодексом (ч. 3 ст. 42) передбачено, що у випадку визнання недійсними правочинів боржника, вчинених у підозрілий період, зі спеціальних підстав кредитор зобов'язаний повернути до складу ліквідаційної маси майно, яке він отримав від боржника, а у разі неможливості повернути майно в натурі відшкодувати його вартість грошовими коштами за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину. У зв'язку з застосуванням вказаного положення виникла правова проблема: чи не обмежує вказана стаття способи захисту прав та чи може особа після визнання недійсним правочину на підставі спеціальних підстав звернутись до третьої особи і витребувати майно, яке відчужене на користь третьої особи з чужого незаконного володіння?

КГС у складі судової палати з розгляду справ про банкрутство у постанові від 20.02.2020 р. у справі №922/719/16 дійшов наступних висновків: застосування приписів ст. 388 ЦК України як наслідку визнання правочинів недійсними та спростування майнових дій є можливим за умов:

- 1) наявності (доведеності) обставин, які вказують на неможливість (неефективність) застосування наслідків, передбачених законом про банкрутство (відсутність майна, коштів у кредитора, наявність інших обставин);
- 2) вибуття спірного майна з володіння боржника (банкрута у справі) поза його волею;
- 3) доведеності обставин, які дають підставу для застосування в межах справи про банкрутство приписів ст. 388 ЦК України;
- 4) наявності доведеного статусу власника спірного майна;
- 5) якщо такий спосіб захисту буде визнаний судом найбільш ефективним у конкретному випадку за наявності відповідних доказів у справі.

Таким чином, вказаним висновком КГС вкотре розширює інструментарій кредиторів щодо захисту їх прав та законних інтересів у рамках справи про банкрутство.